

BETHLEN FARKAS
BÁTHORI ISTVÁN URALKODÁSA

Békessi Gáspár, aki a király [János Zsigmond] életében ügyeinek intézésére Miksához küldetve, Bécsben a rábizott dolgok véghezvivésén fáradozva töltötte idejét, mikor meghallotta János Zsigmond halálának híret, a Miksa által Erdély Karaihoz és Rendjeihez írott levelet, melyben jelezte a Császár, hogy a béke és nyugalom megőrzése végett szabad fejedelmválasztást enged nekik, csak királyi hatalmát ismerjék el, s ő nem fog vonakodni az új szerződés értelmében jogait figyelembe venni s esküvel kötni magát hozzájuk; egyszersmind Miksának más leveleit is, amelyeket néhány erdélyi emberhez irt – akikről tudta, hogy tekintélyük és szavuk sokat ér, – s melyekben Békessit őszintén ajánlotta, küldte előre Erdélybe, maga pedig, hogy minél jobban megszilárdítsa helyzetét, még ott maradt.

Közeledvén eközben az új fejedelm választásának ideje, az ország Karai és Rendjei két emberre gondoltak leginkább, hogy közülük az egyiket erre a méltóságra jelöljék: t. i. Báthori Kristófra és Békessi Gáspárra. De Kristóf, mivel belátta, hogy köszvénye akadályozná a háborúk viselésében, testvérét, Báthori Istvánt pedig okos, tapasztalt és erős embernek ismerte, a szavazatokat, amelyeket kapott, órá háritotta át. Ezt látva mások még csak inkább hajlottak feléje, a Báthori ház híretől és dicsőségétől indítatva. Ennek a családnak az eredetét egyesek régebben Bathustól, Pannonia királyától vezették le, akitől az idők során a Bathok vagy Balthák családja származott. Mert Baltha gót nyelven merészt jelent, (magyarul Báthor); innen származott Alarik, a vizigótok királya, az ő halála után pedig Ataulf hasonlóképpen a vizigótok királya lett. Hogy ezek milyen nagyhirűek voltak, Bonfinius tanúsítja. Az ő utódaik kedvezőtlen körülmények miatt Alemanniába

költöztek. Innen az ugyanebből a nemzetségből származó vazenburgi Vencellinus Szt. István király alatt visszatért Pannoniába és oly jó viszonyba kerül vele, hogy a pannoniai [dunántúli] nemesség feje lett s méltónak mutatkozott arra, hogy az isteni királynak Kupa, az utolsó somogyi vezér elleni hadjáratában az egész sereg fővezére legyen. Az ő dédunokájától, név szerint Mártontól, származott a Báthor-nak nevezett Opos, aki más hőstettein kívül Salamon király alatt háromszoros párviadalban tüntette ki magát. Erről Thuróci történelme bőven szól. Tettéért nemesi címerül lobogót, három részre osztott zászlót kapott, amilyent diszként a lándzsa hegyére szoktak tüzni. Ezt a nemes és régi jelvényt Báthori Vid, egy bátor és szilaj ember három sárkányfogra változtatta, amelyeket a sárkány körbe forogva és farkát szájával elnyelve keretez be, azért, mert azt tartották róla, hogy az ecsedi mocsarakban megölt egy sárkányt. A későbbi időkben általában farkasfogaknak nevezték ezeket a fogakat. Ez a Báthoriak családja (akikről Báthor városa nevét kapta), mindig a vitézség példáját mutatta Magyarország királyai mellett, de különösen, mikor Jeruzsálemi András, Magyarország királya a szent föld felszabadításáért viselt háborút. Erdemeikért ez a király a Bolinak nevezett birtokot adta nekik Magyarországon s ezt a dolog örök emlékezetére a Thábor hegyen írott okmánnyal erősítette meg. Hosszú ideig az összes Báthoriak aláírásukban csak a báthori nevet szokták volt használni; idő múltán azonban, miután különböző ágakra szakadtak, egyeseket somlyiaiaknak, másokat ecsedieknek, Báthori Szaniszló utódait sztaniszlófiaknak, másokat megint Szinérváráról szinéri Báthoriaknak hívtak, de mindnyájan egy törzsből származtak s ugyanahhoz a nemzetséghez tartoztak. Várnánál is Báthori István, Ulászló, Magyarország királya mellett állva nem kis bátorságnak adta tanujelét, mikor a heves csata legválságosabb percében a neki átadott királyi zászlót tartva, Istenért és a haza szabadságáért bátran harcolva esett el. S hasonló példát mutatva érdemelte ki egy másik Báthori István a bátorság dicsőségét, mikor a kenyérmezei síkon 60.000 törököt, akik Erdély feldulására törektek be, egy nap alatt szétvert s az egész tartományt (maga is néhány sebet kapva) a fenyegető veszélytől megszabadította. Dicső tettének emlékéül és bizonyosságául ma is látható az ott emelt kápolna. Ezekon kívül hány nagynevű hős volt még köztük! Magyarország különböző tisztségeit is ellátták, mint a királyi ítélőszék birái, nádorok stb. Ennek az Istvánnak az

apja is kitűnt fényes erényével abban a csatában, melyben Zápolyai János – akkor még nem király – csapatainak és embereinek segítségével a parasztoknak gyászosan a nemesek ellen emelt fegyvereit megfékezte s a messze elharapózó tűzvészt elfojtotta. Zápolyai János azután emlékezve az ő érdemeire, mikor a királyi koronát megkapta, Erdély élére állította őt. Ezt a tartományt olyan igazságosan, mérséklettel és szelidséggel kormányozta, hogy ott sem kapzsiságnak, sem fényűzésnek, vagy gyalázatnak a hírének nem lehetett hallani. Egyetlen polgártól sem vett el semmit, a másétól tartózkodott, az egyetemes vitézséget ápolta. Őseiknek ezt a fényét a századok folyamán soha meg nem szakadó szerencsével őrizték nagy vitézséggel és dicsőséggel a Báthori utódok, a magyar birodalom megszületésétől fogva nem voltak méltatlanok ilyen őseikhez.

Ilyen származással birva Báthori István, a magas helyről nyert lelket nem zárta el magában, hanem mintegy új rüggyel oltva be nemzetsége fáját, nagy atyáinak vitézségéhez vitézséget, érdemeihez érdemet, dicsőségéhez dicsőséget kívánt halmozni. Az ifjuság kavargó örvényét, amely a legtöbbször, mint a szirének szikláit, elnyeli, az érett erény teljes dicsőségével kerülte ki; s nehogy otthon az övéi között téltenségben trespedjen, hanem a legnagyobbakra született lelkét kiművelje, Ferdinánd császár udvarába ment. Itt kiváló tehetsége és finom szelleme miatt Ferdinánd annyira becsülte, hogy bár ebben az időben több erdélyi nemes élt az uralkodó udvarában, Ferdinánd császár megérezve csodálatos tehetségét, egyedül őt nevezte mintegy őt illető és teljes joggal csak neki járó névvel nemesnek. S mikor a Császár szolgálatából szabadult, s Katalin, a Császár leánya a mantuai herceghez ment feleségül, a menyasszony mellé kísérőül kiválasztva, meglátta a gyönyörű Itáliát és sok fejedelmi férfit, akik a legműveltebb és legelőkelőbb származásúak voltak, életmódjával és barátságával, szavaival és tetteivel megnyert és másoknak például szolgált. A rátartakkal szemben méltóságteljesen, a barátságokkal nyájasan, az öregekkel szemben tiszteletteljesen, a fiatalokkal kedvesen, a fejedelmi férfiakkal szemben tiszteletadóan, mindenkivel szemben szerényen és szolgálatkészen viselkedett mindig. Itáliából visszatérve, nem maradhatott sokáig idegenben, nem sokára ugyanis a hazáját fenyegető vihar kényszerítette, hogy visszatérjen Erdélybe. Itt a szerencse változó kedvétől hányatva, a balsorsban is megtartotta lelkének bátorságát, jósorsban szilárdságát. Mert az erény, amely csak önmagához

hasonló, akármennyire hányattatik, sohasem merül el, hanem mint a tűz, mindig fölfelé tör s győz, mikor azt hiszik, hogy legyőzetett. Hogy pedig Báthori István dicsősége növekedjék, II. János, aki nem rég költözött el az élők közül, a váradi kapitányságot bizta rá, nem annyira a tisztesség, mint a terhek viselése végett, t. i. abban az időben volt ez, mikor a legnagyobb éberséggel kellett vigyázni, mert két császárt, a rómaid és a törököt kellett a határoktól távortartani. Senkit nem ítelt erre a hivatásra nála arravalóbbnak és alkalmasabbnak, jól tudva, hogy a sajkát a nyugodt folyón bárki, még ha nem is ért a hajózáshoz, de a viharos tengeren csak a legtapasztaltabb hajós tudja jól elkormányozni. Nem is csalódott véleményében. Ahogy a közmondás tartja: «hivatalában ismerszik meg a férfi», s ő ezt [a mondást], miután megkapta a fenti tisztséget, nem kevesebb igazságossággal, mint erélyességgel igazgatva, otthon a jog és méltányosság szabályai szerint intézve az ügyeket, künt az elharapózó megmozdulásokat, mielőtt kitértek volna, páratlan bölcsességgel elsimitva, a török szomszédokat, nehogy valami zavargásra alkalmat adjanak, részben ajándékokkal, részben okos szóval, részben erővel és fenyegetéssel kordában tartva, magát a tartománybeliek előtt kedvessé s mindenki előtt szeretetté téve, fényesen igazolta. A király ezúttal nem hivatalt adott egy férfinak, hanem férfit egy hivatalnak. Ezután sem volt semmi jelentősebb ügy Magyarországon, melyben ő a legnagyobb dicsőséggel szerepet ne vitt volna. Teljességgel az erényre és a munkára, nem a tétlenségre született. Alátámasztotta még mindenki egyhangu véleményét Báthori István vajda megválasztására kiváló jámborsága, melyet fiatal kora óta gyakorolt. Még jobban ajánlotta őt fenséges termete és csaknem királyi disszel ékes tekintete, hajának ékessége, amik bár véletlenek és hívságosságnak veszik őket, de a legnagyobb és kimagasló személyek tekintélyét leginkább növelik. Ezeket beszéltek az ország Karai és Rendjei maguk között Báthoriról.

Békessi Gáspár pedig Békessi Lászlónak, egy alacsonyorsu nemesnek volt a fia, akit atyja egykor a lugosi kerület vidékének bejárására kiszállt Petrovics Péternek ajánlott szolgálatába. Ez a házában tartott ifjak közé sorozta. Békessi ügyes eszének megfelelően olyan hű szolgálatokat tett neki s annyira kiérdemelte ura kegyét, hogy ez a halálát közel érezve, végrendeletében János Zsigmond királyra hagyta őt. A király, udvarába fogadva, először ifjai, majd komornyikjai közé vette föl s rövid idő alatt főpalotamesterré, majd az erdélyi kincstári

tizedek főhaszonbérőjévé válva annyira beférkőzött kegyeibe, hogy az méltónak tartotta őt a Nagyságos címmel ékesíteni s azonkívül bő javakkal halmozta el. S az uralkodó ilyen kegyében és kedvezésében sikerült neki, hogy – szerencséjének ive soha meg nem törve – népszerűségben, tekintélyben és gazdagságban Erdélynek csaknem minden főurat megelőzze. Tündökölt benne a nagy és kiváló elme elevensége, annyira, hogy mikor János Zsigmond legbensőbb tanácsába fogadta és a kincstár élére állította, olyan tekintélyt szerzett mindenki előtt és szeretetet sokak előtt, hogy még János életében titokban a legfőbb hivatal jelöltjeként merészelt viselkedni és méltónak tartotta magát, hogy mindenki más előtt a meghalt fejedelem örökébe lépjen. És tényleg, ha akkor, mikor János Zsigmond király meghalt, Békessi otthon lett volna, alig kétséges, hogy megzavarta volna a Rendek szándékait és számításait. S bár távol volt, nem hiányoztak, akik részben a Miksának adott szó megtartása iránti buzgalomban, részben átlátva akaratát, a Békessivel való összeköttetésükre és az ő ígéreteire való tekintettel, mikor a választandó fejedelem jelölésére került a sor, őrá adták szavazatukat; de az ország nagyobb része egyrészt gőgje miatt, melyet még János Zsigmond életében vett fel, másrészt, mert Miksa levele, melyben biztatta őket, hogy tetszésük szerint válasszanak fejedelmet, mindenkit megindított, előre látván, hogy ez a szabadság eltiprásává fajul, (annál is inkább, mert még nem felejtették el, hogy Castaldo idejében, jóllehet évenként adót küldtek Szolimánnak, még pedig éppen Castaldo jóváhagyásával, ez semmit sem használt Ferdinánd terveinek, hogy Erdély az ő uralma alatt maradjon, hanem Szolimán véghezvitte, amit akart) Báthori István felé fordult, akit méltónak ítéltek ilyen tisztségre és az ország kormányzására, mint bölcs és mély belátású, azonkívül korára nézve érett és erőben lévő férfit, – 38. évét járta, – s mivel ennyire alkalmas volt az annyi veszélynek kitett ország kormányának vezetésére, Gyulafehérvárott Erdély vajdájává választották.

Mialatt a templomban az öröm jeleként «Éljen! Éljen!»-t kiáltoznak, Békessi Gáspár, aki alkonyatkor érkezett Bécsből Gyulafehérvárra, hallva a szokatlan zajt, kérdezősködik, hogy honnan ered, s mikor meghallja, hogy Báthori Istvánt vajdává választották, szállására tér ugyan, de szándékait közölve a vele levőkkel, még az éjszaka eltávozik onnan s Fogaras várába megy. Nem sokkal ezután Földvári Istvánt Miksa császár udvarába küldi s általa levelet küld neki, melyben megírja, hogy

Báthori Istvánt nem szertartás szerint, hanem közfelkiáltással választották és jelentették ki Erdély vajdájának (az ország polgárainak nagy része azonban, amely a haza sorsát szíven viseli, rá, Békessire szavazott); hozzátette, hogy ő maga Báthorit nem tartja alkalmasnak és méltónak erre a tisztségre s felhozva, hogy ő sem kapott kevesebb szavazatot Báthorinál, kérte, hogy Báthori is maradjon meg ebben a tisztségben, de őt se fosszák meg a rá adott szavazatoktól s Ő császári Felsége kegyességéből (ahogy Ő császári Felsége atyja Dobó István mellé Kendi Ferencet rendelte) rendelje őt Báthori mellé a vajdaság tisztségére, hogy amiben az nem felel meg, ő segítse. Egyébként Fogarasban tartózkodva nem mulasztotta el, akit csak tudott a maga pártjára vonni s ezzel nem kis zavarkat kezdett támasztani.

Báthori István, hivatalát elfoglalva, minthogy nemcsak hadban nevelkedett ifjúságának virágát és a férfikor ott edződött erejét hozta a kormányzásba, hanem érett ítéletét is, okos tervvel megelőzendőnek vélte, hogy a barbár zsarnok, miután a törvényes és megbízott fejedelem meghalt, azt hozva fel, hogy övé az utódlás joga az országban, megkísérelje azt magához ragadni s minthogy a védelmet őrá bízták, a kormányzást magának követelje. Ezért gondoskodni kívánva arról, hogy a külső segítségtől megfosztott ország sorsa ilyen hatalmas ellenség megmozdulásával valamiképpen válságba ne jusson, elhatározta, hogy ilyen kétes helyzetben titkos követséggel megtudja Miksa császár szándékait s megszerzi magának kegyeit, részben, hogy érvényessé tegye megválasztását, részben, hogy ha a szörnyű és vad török ellenség Erdély megtámadására határozza el magát, a császár mint a kereszténység egyetemes üdvének oltalmazója és védelmezője, ennek az országnak védelmét is vállalja el s ő megígéri, hogy ha a császár ebbe beleegyezik, ő Erdély urának fogja vallani, uralmát és tisztségét tőle kapottnak ismeri el és örökre hódolni fog neki. S mint-hogy ehhez a szándékához is hozzájárultak az ország főnemesei, a megválasztott vajda követeit Miksa római császárhoz küldi olyan megbizatással, ahogy a titkos tanácsban elhatározták, egyszersmind Szelim török szultánhoz is, hogy erősítse meg megválasztását.

Eközben Békessi Fogarasban tartózkodott s a vár erőségében bizva semmit sem mulasztott el, hogy titokban vagy nyíltan gyűlöletet szítson a vajda ellen. S nem habozott barátai előtt gyakran kijelenteni, hogy inkább szerette volna, ha

valaki a köznemességből tölti be ezt a hivatalt, annak inkább alávetette volna magát, mint Istvánnak. Mig így elfajult a dolog a vajda és Békessi közt, a székely nép zavarogni kezdett; s már kb. 800-an gyűltek táborba, mások pedig harcra készen voltak, János Zsigmond alatt elvesztett szabadságaikat akarva visszaszerezni. Mikor ezt a vajdának jelentették, először levéllel és követséggel próbált ezen a bajon segíteni, de mikor ez nem használt, átlátva, hogy a népet mások bujtják fel ilyen viselkedésre, a székely nép néhány vezérét magához hívatta, avval a tervvel, hogy kikutatja szándékaikat s arra igyekszik megnyerni őket, hogy találjanak módot a felizgatott tömeg lecsillapítására. Ők meg is ígérték ebben segítségüket. A vajda azonban nem nagyon bizva bennük, összehívatta zsoldos katonaságát, hogy ha azok történetesen elhanyagolnák a vele szemben vállalt kötelezettségüket, saját embereivel kényszerítse rá őket. De minden várakozás ellenére, a székely vezetők, nevezetesen pedig Bek Pál nem várva meg a vajda seregét, összezsaptak a lázadókkal s leverték azokat, néhányat megöltek, a többiek a sötét éjszaka védelme alatt elmenekültek s később maguktól szétszóródtak. Így Isten kegyelméből ezt a zavart könnyű szerrel elsimitották.

A vajda országgyűlést hirdet, melyre külön meghívja Békessit. Mikor a Karok és Rendek erre a bevett szokás szerint összegyűlnek, a vajda többek között tárgyalásra tűzi ki, mi módon szerezzék meg a Porta kielégítésére fizetni szokott összeget.

Békessitől pedig annyira távol állott, hogy a gyűlésre elmenjen, hogy inkább megakadályozta alattvalóit az országtól a Portának küldeni parancsolt adó fizetésében és avval kérkedve, hogy János Zsigmond a fogarasi föld szabad báróságát adta neki, állította, hogy ő senki uralmának nincs alávetve, s még Báthori egyhangulag szentesített megválasztását sem akarta aláírni.

Báthori vajda Békessi kevélységét látva, Majláth Margit, Majláth Gábor nővére nevében, akinek első férje Báthori András volt, a vajda atyai unokatestvére (ettől négy gyereke született, István, Boldizsár, András és Gábor), az akkori pedig Iffiu János, s akit Fogaras birtoka jog szerint megilletett, Kendi Sándort és Blandrata Györgyöt küldte hozzá, hogy szólítsák fel, adja vissza neki Fogarast, ugyanolyan összegért, amilyent János Zsigmond király fizetett volt Majláth Gábornak. Ezt Békessi határozottan visszautasította. Mikor így a vajda látta, hogy

magán-intéseivel semmit sem ér el Békessinél, a fent említett Majláth Margit kérésére elrendelte, hogy a törvények szerint idézzék bíróság elé, mert Majláth Gábor, az ő testvére, nem kapván semmiféle előzetes törvényes fölszólítást, – aminek pedig az ország törvényei szerint mindenfajta javak és tulajdonjogok eladásánál meg kell történni, – tudtán és akaratán kívül tekintélyes javait nagy kárral és sajátmaga megrövidítésével adta el. Erre Békessi azt válaszolta, hogy ezekre csak Miksa császár ítélőszéke előtt hajlandó felelni.

Békessi pedig sietve küldött levélben kérte Miksa császárt, hogy legyen segítségére, s ne engedje, hogy abban az ügyben, melyben a vajda vádlóként lép fel ellene, ő legyen a bírója is; ebből az alkalmából néhány különleges régiséget is küldött a császárnak. S nem volt hiábavaló a kérése, Miksa császár ugyanis Ibrányi Ferencet, a magyar jog kitűnő ismerőjét küldte el, hogy perüket megvizsgálja. De mivel a vajda látta, hogy ez tulajdonképpen Békessi felé hajlik, függőben hagyta ezt a pert, azt mondva, hogy vannak rendes birói Erdélynek, akik a legnehezebb ügyben is tudnak dönteni a császár birói nélkül, csak Békessi hagyja abba nyakasságát és jelenjék meg a bíróság előtt.

Ez az ügy nemsokára nagy zavarnak lett az oka, mert e per után, amelyet megindítottak ugyan, de nem döntöttek el birói ítélettel, vizzálykodások és titkos áskálódások kezdődnek köztük, s ahogy a nyílt seb könnyű érintésre is fájdalmat okoz, úgy ők a legcsekélyebb bántalom miatt is fellobbannak s nem bírják egymást elviselni. Báthori tehát úgy vélve, hogy nem lesz addig egyiknek sem szilárd a helyzete, míg mindketten erejük teljében vannak, karddal akarta a gordiusi csomót szétvágni. Hozzájárult ehhez, hogy az a szóbeszéd, – amely már rég az emberek száján forgott, – hogy Békessi János Zsigmond király kincseinek nagy részét elrabolta (minthogy a kincstár felügyelője volt) s magánvagyonává tette, az országnak más javaiból is maga húzott jövedelmet s így hatalmas vagyont kovácsolt össze, melyet vissza kellene juttatni a kincstárnak, napról-napra jobban elharapózott. Békessi tagadta ezeket, de azt kívánta, hogy ha bárkitől valamit gonosz csellel vagy ravaszsággal elvett, eltulajdonított vagy elrabolt volna, ezt törvény előtt vizsgálják és torolják meg.

Ezekon kívül az a hír is elterjedt Békessiről, hogy összegyűjtve és összecsomagolva mindent, ami csak elvihető, a római császár ország részébe akar távozni, akinek már szavával el-

kötelezte magát. Báthori vajda úgy vélte, hogy ezt háborúval kell megelőzni, nehogy az a töméntelen kincs, amiről a hír beszélt, kikerüljön a tartományból. Növelték köztük a gyűlöletet régi ellentétek és halálos ellenségeskedések. Mert míg Békessi János Zsigmond királynál a fent leírt kegyben és tekintélyben virágzott, a Báthori testvérek elől minden fölfelé vezető utat elzárt, s ahogy történni szokott, mikor a gyanú elfogja valakinek a lelkét, hogy még a jelentéktelen dolgokat is rosszra magyarázza, Báthori azt hitte, hogy amaz gyakran szőtt cselet élete és szerencséje ellen s romlásán fáradozott. Széltében beszéltek azt is, hogy Békessi a székelyeket, akiket hazaárulásért már régebben elítéltek és szabadságaiktól megfosztottak, sok kedvesséssel a maga pártjára igyekezett vonni (természetesen azt ígérve nekik, hogy Miksa császárnál kieszközli ősi szabadságaik visszaállítását), hogy, ha Báthori vajda valamire készül ellene, őket készen tudja arra, hogy az ő pártján hirtelen fegyvert fogjanak. Ilyen gyűlölettel és gyanakvással voltak mindketten eltelve s már úgy látszott, hogy nemcsak személyes sorsuk, hanem az ország békéje is kockán forog; mert a törökök, hallva, hogy ezek a dolgok elfajulnak Erdélyben, minden alkalomra éberren figyelve, Békessi elfogására és Fogaras birtokba vételére áhítottak.

Ezalatt Békessi Fogarasban tartózkodott, személyesen sem az országgyűlésen, sem az udvarnál, sem semmiféle nyilvános gyűlésen nem jelent meg, nem vett részt a tanácskozásokon; mikor azonban lemondott a reményről, hogy szerencsését jobbra fordíthatja, s látta, hogy ereje nem ér fel a vajdáéval, valami váratlan veszélytől félt, s ezért az országgyűlésre és a rendi gyűlésre elküldte embereit, hogy azok által az országnak és vajdának járó hódolatot megígérje.

Már a második év folyt azóta, hogy Báthori és Békessi kölcsönös ellenségeskedéssel életre-halálra harcoltak egymás ellen, s oda jutott a dolog, hogy valamelyiknek el kellett vesztene életét és vagyonát. Báthori tehát az ismert magyar közmondással azt mondogatva, hogy két kard nem fér egy hüvelyben, s jobbnak vélve, ha ő cselekszik előbb, mintha megelőzik, elhatározta, hogy Békessit, méltóságának és helyzetének már régen elkeseredett vetélytársát, (mert sokat a legkiemelkedőbb nemesek közül, részben barátsággal, részben ajándékokkal pártjára vont; ezeknek a segítségére támaszkodva, addig ösztönözte a szent római császár Ő felségét, míg Magyarországon Ruber János tábornok, Kassa főkapitánya segítségével sereget

gyűjtött neki, hogy ebben bizva, megvárva az alkalmas pillanatot, Báthori István vajdát és Erdélyt fegyverével tiporja le. Már a nap is ki volt jelölve, Szt. Lukács evangélista napja (1573-ban) kevéssel ez előtt az időpont előtt (nehogy ezek a kölcsönös viszálykodások az ország rovására legyenek), élve vagy halva hatalmába ejti. Ezért súlyos betegséget színelve, elrendeli, hogy Gyulafehérvár város kapuit zárják be és szigorú őrizet alatt tartásuk s a legnagyobb csendben készül az ostromra. Azután megtudva Demjén Benedektől és Molnár Istvántól, (aki Békessi pénzén szabadulva ki a török fogságból, hívei közé szegődött), két fogarasi polgártól, hogy Békessi semmiféle háborúra nem gyanakszik, megragadta az alkalmat arra, hogy a várat elfoglalja és Békessit hatalmába ejtse. Losonczy Bánffy Györgyöt tehát, egy nagy dolgok intézésére alkalmas férfit a lovassággal, Sasa Jánost és Vadas Mihályt pedig a gyalogsággal Fogaras ostromára küldi, meghagyva nekik, hogy megbízatásukat a lehető leggyorsabban teljesítsék. Ezek hallgatva a szóra s megelőzve jövetelük hírét, hajnalban csapataikkal körülveszik a várat. A váratlan ostromzárta Békessi, azokkal, akik vele bent voltak, t. i. Gyulai Pállal, egy páratlan műveltségű férfiúval, akit külföldön, Itália ege alatt bőkezűségével láncolt magához, Sarmasági Miklóssal, testvérével, Békessi Lázárral, Móré Gáborral, Horváth Miklóssal tanácsot tart, hogy mit kellene tenni. Mindnyájan azt tanácsolják neki, hogy életét mentse ki a jelenlévő veszélyből s ha a balsors úgy hozza, javai elvesztésével váltsa meg. Senki nem kételkedett ugyanis abban, hogy ha a vajda kezébe kerül, nem számíthat kegyelemre; ha életét megmentheti, bár most a győztes lesz a vár, nem veszett el minden remény arra, hogy valaha visszaszerezheti: most azonban a látszólagos becsületnek vagy a bátorság valamiféle hírének elébe kell helyezni a biztos és üdvös megfontolásokat s inkább ki kell térni a mostoha sors csapásai elől, mint eszele nélkül megvárni dühös támadását; Báthori olyan kegyes és bölcs mérsékletű ember, hogy, ha megbánást mutatnak, még azoknak is meg tud bocsátani, akik fegyverrel vagy tűzzel törnek a házára vagy Isten házára. Rábizta tehát kincseinek és kedvesebb dolgainak gondját Gyulai Pálra, akiben legjobban bízott, s azt is meghagyta, hogy ha végső szükségtől kényszerítve megadnák magukat, kincseit érintetlenül adja át a győztes Báthorinak s legyen gondja rá, hogy a fosztogató és zsákmányolni vágyó katonák el ne rabolják azokat, amik családi vagyoniában drágák és értékesek; azt remélte ugyanis, hogy ha ezek

teljesen egyedül a győztes kezébe kerülnek, egyszer Isten kegyesebb segítségével könnyebben visszaszerezheti őket. Összecsomagolva tehát drágaköveit és gyöngyeit, melyekből nagyon sok volt neki, s más nagyobb értékű dolgait, készül eltávozni a várból, azt mondogatva, hogy ha ezekkel együtt életét biztonságba helyezheti, külföldön két várat is szerezhet, jobbakat Fogarasnál. Majd trombitákkal, dobokkal, mozsarakkal szörnyű riadót veretve, mintha az ellenségre akarna kitörni, míg minden készültség és minden szem a várnak afelé a része felé fordul, ahonnan a kitörést várták, vastag posztóból készült lábbelibe csavarva be a lovak patáit, nehogy csattogásukkal a menekülőt elárulják, s visszafelé tételve rájuk a patkót, kis fiát Isten gondviselésére bízva, a vár másik oldalán kirohan, s fáradságos meneküléssel sértetlenül ér el Miksa országrészébe. Kijutása után az őrség, miután 19 napig férfiasan feltartóztatta a heves ostromot, életének és javainak sértetlenségét kikötve, feladta a várat.

Békessi vagyona, amelyről annyira gondoskodott, mégsem jutott egészében Báthori vajda birtokába, mivel a katonák és a csapatok vezetői (ahogy ilyen zavaros helyzetben történni szokott) nyíltan vagy titokban sokat elraboltak. Azoknak, akik megadták magukat (Gyulai kivételével), kezeséget adtak s ki merre akart, elbocsátották őket. Sokan közülük a vajda zsoldjába szegődve azután, háboruban és békében hiven szolgálták. Gyulait azonban, mivel gyanakodtak, hogy Békessi kincseinek jó részét összehordta és elrejtette, azután patrónusának elmenekülése és más titkos tervei miatt, melyeket állítólag Báthori ellen szőtt, őrizetbe vették, de később kibocsátották finom szelleme, éles s bármely munka elvégzésére képes esze miatt, később pedig Istvánnak, Lengyelország királyának és az őt követő fejedelmeknek kedves embere volt.

Ezek így történvén, Báthori, nehogy úgy látsszék, hogy Békessinek, akit mindenki nagyra tartott, élete, vagyona és méltósága minden nyilvánvaló ok nélkül került veszélybe s ez okot adhasson valakinek, hogy lelkében elidegenedjék tőle, Medgyesre gyűlést hív össze. Az ország Karai és Rendjei nagy számban össze is gyűltek ide. A gyűlésen, miután megokolták, miért jártak el így Békessivel szemben, kihirdették a szenátus határozatát: Békessi hazaáruló, ezért jog szerint száműzöttnek kell nyilvánítani, javait el kell kobozni s azoktól meg kell fosztani. Voltak azonban sokan Békessi pártján levők, akik nagy vitákban hevesen védelmezték Békessi méltóságát s a

szabadság, a törvények, az ország joga lábbal tiprásának bélyegezték az eljárást, azt mondva, hogy ha valamiben vétkezett a vajda, a haza vagy a törvények ellen, megvolt a lehetőség arra, hogy a törvények szerint járjanak el ellene. Még azok közül is, akik azelőtt elfordultak tőle, szánalomtól indítatva többen azt tanácsolták, hogy a viszálykodást bármilyen módon le kell csendesíteni, nem pedig bosszuállással kiélezni; akármi is legyen Békessi bűne, nem kell főbenjárónak tekinteni, tehát vissza kell hívni, régi méltóságába visszahelyezni s minden javát visszaadni. De Báthori azt mondta, hogy félő, hogy ha Békessi itt tovább zavarog és békétlenkedik, a török, ahogy máskor is gyakran, a mi viszályunkat a magáévá teszi (s ebből az ország biztos romlása következne), végül pedig kijelentette, hogy semmiképen nem hajlandó erre a visszafogadandó emberre, aki méltóságának kezdettől fogva legellenségesebb vetélytársa, életét és sorsát rábizni, hogy köztük halálos ellenségeskedés szaktotta meg a barátságot s nehéz volna azt felújítani, annyira szemben állnak egymással. Ezek miatt az okok miatt tehát hozzájárult a fenti határozathoz, egyszersmind fej vesztés terhe alatt megtiltotta, hogy ezt a határozatot valaki Békessinek kiszolgáltassa, vagy tanácsot adva neki, vagy kapva tőle, bármilyen kapcsolatba lépjen vele. Ha valaki mégis megtenné, főbenjáró bünt követ el s épp úgy kell itélkezni felette, mintha tüzzel vagy vassal támadt volna hazája ellen.

Bár a megyesi gyűlésen szigoruan megtiltották, hogy az ott hozott határozatokat Békessinek tudtul adják, mégis akadtak, akik mindenről értesítették. Mikor ő ezeket megtudta, erősen kérte Miksa császárt, hogy nehéz helyzetében legyen segítségére. Miksa tehát követet küldött Báthorihoz, aki sok panaszkodás után arra igyekezett őt rávenni, hogy ne üldözze Békessit halálos gyűlölettel, s ne akarja a jog minden fékét elvetve láb alól eltenni, hanem inkább a császárra való tekintettel, várát és javait, amiket a fegyver jogán vett el, adja vissza neki. Emlékeztette a vajdát, hogy ha erőszakról van szó, mindkét rész felé a szerencse az úr. Ha Békessit az ellene felhozott hazaárulás vádjá miatt, inkább előítélettel, mint igaz ítélettel, elítélték, neki szabad lesz az egész ügyet a birodalmi gyűléshez áttenni, ahol a jog és méltányosság szerint döntenek. Hogyha Báthori az igazságnak e menedékhelyéről megmenekülne is, vigyázzon, nehogy a jog és méltányosság mellőzésével az ország helyzetét nagyobb válságba sodorja; mert bizonyos, hogy az ország helyzete igen kényes dolog és inkább a szeren-

csére, mint a józan észre van bizva. Megtörténhetik ugyanis, hogy Békessi – aki mindig éppoly kész lenne a hódolatra, amilyen alkalmas volt a jogtalanságok elkövetésére, – ha szép szóval nem lehet, erőszakkal fog jogának érvényt szerezni. A követnek ezek a szavai nem birták rá Báthorit, hogy azt cselekedje, amit a császár akar, mert megfontolta lelkében, hogy ha Békessi engedélyt kap a visszatérésre, semmiféle béke vagy szövetség, amit vele köt, nem lesz tartós. De nehogy úgy látsszék, hogy a császár kívánságát és tekintélyét semmibe veszi, Sulyok Imrét és Sombori Lászlót, két kiváló erényű és okosságu férfiut küld hozzá a következő üzenettel: nagyon hálás érte, hogy a császár ennek az annyira bonyolult ügynek a kivizsgálását magára akarja vállalni, de sok nehézség áll útjában annak, hogy a remélt eredményt lehessen elérni; tudja ugyanis, hogy a Békessivel helyreállítandó barátsága nem lesz tartós, s az ország Rendjei sem fogják tűrni, hogy ezt a zavargó és lázongó embert mégegyszer befogadják, javait már mindenfelé széthordták, egyszóval az ellene hozott határozatot nem lehet érvényteleníteni.

Mikor ezeket a császárnak és Békessinek a követek elmondták, Békessi állítólag szokásos mondását hangoztatta: «nem rövidült meg Isten keze». Közben minden követ megmozgatott, hogy Erdélynek azokat a nemeseit és előkelőit, akik már hivei voltak, megtartsa, másokat pedig ígéretekkel és ajándékokkal magához kössön. Mikor tehát azt jelentették neki, hogy csak jöjjön, mindenki nagyon várja, minden reményei szerint fog sikerülni, s még sok más nagy dolgot is ígértek, feleledve sorsáról táplált reményei, mindennél fontosabbnak tartotta, hogy a szenvedett kárt és gyalázatot, amivel, mint mondta, Báthori illette, orvosolja. Tehát Miksától segítségért könyörög, hogy avval behatoljon Erdélybe, az országot kiragadja Báthori kezéből s fegyveres erővel foglalja el a vajdai tisztet; csak azt nem akarta tudva és akarva meghallani, hogy az összes értelmesebb emberek megegyeztek abban, hogy nem vetik alá magukat egy oláh uralmának. Hogy pedig elnyerje, amit Miksától kért, kötelezte magát, hogy ha vállalkozása úgy sikerül, ahogy tervezte, mindazt, amit az utóbbi időben János Zsigmond nevében megbeszéltek, szilárddá és érvényessé teszi. Miksa erre állítólag azt felelte neki, hogy nem akarja oktanul megzavarni a keresztény köztársaság békéjét, tudja ugyanis, hogy Báthorit olyan feltételű szerződés köti a török szultánhoz, hogy a török az ő sérelmét a magáénak tekinti. De nehogy

azt higgye, hogy teljesen elvetette kéréseit, megengedte, hogy tetszésszerinti nagyságu önkéntes csapatot toborozzanak és szervezzenek, titokban, mintha ő semmit sem tudna a dolgról.

Ezt az engedélyt megkapva Békessi, hogy minél jobban megszilárdítsa helyzetét, 1574 május 8-án Antalfi Imrét Bécsből a nagyvezirhez küldte, hogy engedélyt kérjen az Erdélybe való behatolásra, azt állítva, hogy az ország lakói, mihelyt belép, be fogják fogadni. Egyszersmind avval is megbizta, ígérje meg, hogy szilárdabb lesz a török szultán iránti hűsége, mint Báthorié, aki szerződést kötve a németekkel, már magát és az egész országot az ő hatalmukba adta. Ugyanevvel az Antalfival nagyértékű diszes smaragd gyűrűt küldött a nagyvezirnek (Mátyás király kincsei közül került János Zsigmondhoz, az ő kincstárából pedig Békessi szerezte meg). Ez a gyűrű, mivel Antalfi nem adta át a nagyvezirnek, később ővele együtt Báthorihoz került. Maga Békessi eközben magyarokból, németekből meg különböző nyelvű és nemzetségű emberekből jelentékeny csapatot gyűjtött, különösen az egi katonákból, Balai Kálmán, egy bátor és népszerű ember vezetésével; nem annyira zsolddal és ajándékokkal, mint inkább nagy zsákmány ígéréssel csalogatta őket magához, azt mondva, hogy a vidék gazdag aranyban és ezüstben, a főurak gazdagsága kimerithetetlen s minden dolgok boldog bősége összes reményeiket valóra fogja váltani, mert közös lesz a győzelem és közös a zsákmány is.

Egyébként még mielőtt Békessi készülődései nyilvánossá váltak volna, Báthori bizonyos okokból 1575 elején Bornemissza Gáspárt a kassai gyűlésre küldte. Ez onnan visszatérve, Békessi szándékát bizonyos jelekből megsejtette és Báthorinak leleplezte. Ő azonban alig hitte a dolgot és mint koholmányt elutasította, de azután a hír, amely a legkisebb magból észrevétlenül terebélyesedik egyre nagyobbá, Bornemissza jelentésének hitelét kétségtelenné tette, annál is inkább, mert a kállói császári őrség Borbély Györgyöt, a vajda vezérét elfogta és Sáros várába vitte; később azután mégis szabadon engedték.

Báthori tehát tudva, hogy sokan vannak a nemesek közt, akik Békessivel összeesküdtek, leginkább azok, akik a Miksa fennhatósága alatt levő országrészekhez közel laknak, mint-hogy nem bizott az események kimenetelében, nem habozott külső segítségre támaszkodni s a győzelmet, ha másképp nem lehet, más kezével megszerezni. E célból a temesvári pasához küldte Daczó Jánost, aki tisztjét hiven teljesítve, ígéretet ho-

zott, hogy a fejedelemnek kellő időben ott lesz a segítség, azonkívül Tinódi Sándort, Békessi titkos futárát bebörtönöztette.

Ugyanekkor Báthori vajda Kendi Sándort a Portára küldte, hogy gondoskodjék róla, hogy az új török szultán vajdai tisztjében újra megerősitse és a nagyvezírt Békessivel szemben az ő pártfogójává tegye, egyszersmind Békessi terveit felborítsa.

Közben Antalfi Imre a következő levelet írja Békessinek: «Nagyságos Uram, hogy a nagyvezírt a Nagyságotok belépéséről adandó levélért zaklattam, végül ezt válaszolta: mivel a te urad olyan uralkodó udvarában van, aki a mi ellenségünk, szégyenünkre válnék, ha engedélylevelet adnánk neki, hogy országunkba beléphessen; egyébként urad tudhatja, hogy aki a leghatalmasabb szultán udvarában csak egyetlen oszporával (kis pénz a törököknél) is többet ad, azé lesz a hivatal.» Ezenkívül a következőket írja: «Kendi nemrégiben nagyszerű ajándékokat hozott a portára Báthoritól, s Nagyságotokat Erdélyország nevében hevesen vádolja, a vajdát pedig igen dicséri, egyszersmind kéri, hogy mivel Szelim [szultán] meghalt, gondoskodjanak arról, hogy vajdai tisztjében megerősíttessék. Míg ezeket írom, kaptam a hirt, hogy a vezír Kendit kedvező ígéretekkel bocsátotta el, de avval a feltétellel, hogy mivel új uralkodó van, ura növelje az adót; ő pedig azt felelte, hogy magától nem ígérhet meg ilyesmit, hanem vissza kell térni urához, de a vezír azt mondta, hogy másképp nem megy a dolog. Jó volna tehát, ha Nagyságotok, míg a vajda az ország lakóival az adó emeléséről tanácskozik, sietve véghezvinné szándékát, az Erdélybe való betörést, s nem halogatná, de azért idegen nemzetbelieket ne vinne be magával, hanem az országbeliek támogatásával erősítené és szilárdítaná meg helyzetét s ahogy belép, azonnal küldönc útján értesítené erről a nagyvezírt. Ha nem siet a belépéssel, minden bű barátját veszélybe sodorja, a vezírek is cselt fognak feltételezni Nagyságotokról, ha sem a Portához nem jön, sem Erdélybe nem lép be, azonkívül így nem kárpótolhatja magát Nagyságotok azokért a veszteségekért, amiket eddig szenvedett, mostohaanyját és kiváló gyermekeit elvesziti és engem is a legnagyobb veszélybe sodor. Mert ha a vajda néhány ezer forintot küld a nagyvezírnak, ő kiad engem neki, ha pedig a vajda kinzásokkal gyötör engem, mindent megtudhat tőlem, akkor pedig jobb lett volna meg sem születnem. Ezért fontolja meg jól Nagyságotok, mit szándékozik tenni, nehogy azután engem vádoljon. Az én véleményem

az, hogy Nagyságotok vagy idejőjjön, vagy Erdélybe, más megoldást ne várjon. Szándékáról minél hamarább értesítsen engem. Kelt Konstantinápolyban, az Ur 1575. évében, április 23-án.» Ugyancsak Antalfi a Portán működve a török szultán parancsára az összes Erdély fennhatósága alatt levő erődök névsorát egészen Husztig átadta a vezirnek. De mindent, amihez csak fogott a Portán, Gruj Péter, Báthori vajda állandó szószólója, jelentette urának. Kendi Sándor elvégezve küldetését, visszatér a Portáról és meghozza megerősítését a vajdaságban, de egyuttal azt a szomorú hirt is, hogy a szultán ötezer arannyal fel akarja emelni évi adóját s a nagyvezir határozottan kijelentette, hogy ha ezt meg nem teszik, másképpen nem erősítheti meg helyzetét Báthori Békessivel szemben.

Közben Békessihez, aki nem sokkal ezután Kassára ment, Magyarország főurai közül is sokan csatlakoztak, mint Prépostvári Bálint, Kálló várának parancsnoka, aki jól képzett katonáival kiváló diszével és gyarapodásúul szolgált seregének, Perényi György, aki ami kincse csak volt és egy arany és ezüst edényekkel felszerelt tálaló-asztalt erre a vállalkozásra költött, Csapi Kristóf, egy előkelő, nagynevű nemes család tagja, Pongrácz Frigyes, a szatmári magyar katonák vezetője, Mélioth Pál, Lónyai Ferenc, Fodoroczki György, Szoklyosi István, Sulyok István, a Sulyokok régi családjából származó harcias ifju, Kálai János, Deregyei Pál, egy ügyes és ékesszóló kitűnő férfiú, tekintélyben és a hadviselés tudományában kiváló, az egész hadsereg vezére, aki Békessi után a legfőbb ember volt. A gyalogosok és lovasok egész csapata pedig jól fölfegyverzett katonák nem megvetendő sereget alkotta.

Mivel tehát Antalfi Imre Békessi véleménye szerint túlsokat időzött a törököknél, ő nem várva meg visszatérését, Kassáról Szatmár felé indult seregével. Megindulását Báthori kémei útján megtudva, az ország Rendjeihez, sőt az egész nemességhez mindenfelé levelet küld – váltott lovakkal, hogy gyorsabban odaérjenek, – s tudtukra adja, hogy Békessi, a hazának kezdettől elkeseredett ellensége, Miksa császár seregeire támaszkodva betörni készül az országba, tehát a közös ellenséget közös erővel kell eltávolítani, nehogy az annyi más bajnak kitett ország először a németek, majd a törökök hatalmába kerülve, végromlásra jusson. Ezért ahogy csak tudnak, teljes fegyverzetben és jól felszerelve siessenek hozzá, a nyakukon lévő veszély nem tűr késedelmet, hiszen az ellenség gyorsabban, mint gondolnák közeledik az ország határai felé. Ugyan-

ezen a napon Rácz Pétert a Portára küldi, ő általa jelenti, mit tervez már megint Békessi, s a Porta védelmét kéri. Magyarországra kémekeket küld, hogy figyeljék meg Békessi lépéseit, Gyerőfi Jánost, az ország kincstárnokát, Kolozs megye főispánját pedig ajándékokkal a budai pasához, bizonyos Házán béghez, hogy tőle segítséget kérjen, meghagyva neki, hogy először testvérét, Báthori Kristófot, Várad várának főkapitányát keresse föl, értesitse Békessi tervéről, egyuttal figyelmeztesse, hogy a neki alávetett csapatokat minden órában készen tartsa, végül pedig vegyen társat maga mellé erre a követségre. Mihelyt ezeket a váradi kapitánnyal közölte Gyerőfi, sietve maga mellé vette Szemere Lászlót. A követek késedelem nélkül elmentek a fent említett pasához, s odaérve a rájuk bizottakat előadták. Ezt a követséget a pasa, aki azelőtt Békessi ügyének volt a Portán serény előmozdítója, olyan örömmel fogadta, hogy minden késedelemet félretéve, a közelben tartózkodó katonaságot magához rendelte, hogy bizonyos számú csapatot küldjön a vajdának segítségül.

A Békessi-pártiak pedig, miután Szatmárra összegyűltek, annyira elbizakodtak győzelmükben, hogy csaknem kivétel nélkül kedvező kimenetelű csatákat és fényes zsákmányt ígértek maguknak; maga Békessi is annyira felbátorodott, hogy Erdély minden vidékét, városát, faluját, várát, a közhivatalokat és tisztségeket, mint biztos zsákmányt, okmányt adva róluk, szétosztotta emberei közt, nem tudva, hogy sehol nem felelnek meg kevésbé az események a várakozásnak, mint a háboruban. S hogy minél jobban megszilárdítsa helyzetét, Gyulafi Lászlóhoz, egy mind a közéletben, mind háboruban kitűnő férfihez, akkor pedig az erdélyi hadsereg fővezéréhez is, levelet küldött, hogy minden késedelem nélkül az ország összes seregével jöjjön át hozzá. Ez elolvasva a levelet, nyomban leghűbb futárjával Báthori vajdához küldte át, az pedig Váradra testvérenek.

Igy folyva mindkét részről a dolgok, Békessi, miután már minden kész volt a háborura, Szatmárból elindulva Dés városánál, a híres sóbányánál állt meg, ahol a Nagy- és Kis-Szamos, két egymástól messze eredő és együvé torkolló folyó egyesül. Itt Hagymási Kristóf, Erdély egyik legelőkelőbb nemese tiz kövér ökröt és nagy mennyiségű élelmiszert ajánlott fel neki (akár, mert titokban, mint mondják, Békessi pártján volt, bár nyilvánosan Báthori vajdával tartott, akár épp a vajda jóváhagyásával, ahogy mások tartják, hogy ajándékával megaka-

dályozza a katonákat Dés város kirablásában). Hogy tehát minél inkább kiérdemelje a lakosság báláját, Békessi úgy vélte, hogy kimélni kell a várost s ezért a szemével és lelkével a zsákmányoláson csüngő zsoldos katonaságot nem engedte be oda elszállásolásra, hanem azt parancsolta, hogy a legközelebbi, Kozárvár nevű falunál álljanak meg. Itt tábornokot ültetett s a dolgok végső kimenetele és a háború eredménye feletti aggodalmában, leveleket és hírnököket küldött mindenfelé az összeesküvőkhöz, akik nagy számban voltak az országban, intette és kérte őket, hogy minden késedelmet félretéve adott szavukhoz képest a lehető leghamarább siessenek hozzá: a gyorsaságon múlik, hogy a készületlen és csaknem mindenkitől elhagyott Báthorin váratlanul rajtaüthessenek. Mert a biztos győzelemről, mondta, annyira gondoskodott, hogy semmi kétségre nem lehet ok, csak egyetértő lélekkel kellő időben jelenjenek meg ott, ahol az idő és a helyzet kívánja.

Kozárvárról elindulva másnap a szamosujvári vár alatt fekvő Németi faluban, harmadnap pedig Apahida falunál (amelyet az egykor Aba király által ott emelt hidról neveztek el), táborozott, s hogy minél jobban elterjedjen kezdetben a nép között mértékletességének és kegyességének híre, szigorú rendszabályokkal minden erőszakot és minden zsákmányolást megtiltott a katonáknak s ugyanezért falvanként és városokként kiróva az élelem-sarcot, semmiféle gabonát nem vett, csak pénzért. Innen a sójáról híres Torda városába ment (Torda magyar vezér alapította egykor), ahol akkoriban az egykori római gyarmatnak hatalmas emléke is látható volt, s a hová ezekben a napokban magyarországiak, erdélyi nemesek, székelyek, Csáki Pál figyelemreméltó csapattal, s még más mágnások és nemesek is versengve érkeztek.

Ugyanazon a napon, amelyen Békessi a Gyulafehérvártól hat erdélyi mértföldre levő Tordára érkezett; Báthori vajdához, aki még Gyulafehérvárott tartózkodott aggódva ellenfele közelsége miatt, nagy öröme csatlakozott Hagymási Kristóf 200 lovassal és ugyanannyi gyalogossal, azután Gyulafi László, az erdélyi sereg főkapitánya egy csapat katonával, meg a Bánfi-testvérek, Farkas és Kristóf; a nemességből is 200 lovas jött, azonkívül 800 gyalogos az aranyasszéki székelyekből, akiknek a vajda iránti köteles hűség előbbrevaló volt Békessi ígéreteinél, s a karánsebesi és lugosi körzetből is 300 lovas és 200 jól felfegyverzett gyalogos. A következő nap a szász városokból 1000 lovas Helvig Ágoston szebeni konzul vezetésével növelte

a sereget. Kornis Gáspár huszti kapitány is hozzá készült lovasaival, de Erdély határában beleütközve [a költő] Balassa Bálintba, egy kiváló tehetségű ifjuba, aki Békessinek készült Magyarországból segítséget hozni, összecsapott vele és bár szétszórta katonáit, maga sebet kapva, nem tudott eljutni a vajdához, Bálint pedig katonáinak elvesztése után Hagymási embereibe botlott, akik megsebesítve elfogták és a vajdához vitték. Ebben az időben Békessi még Tordán várt nagyobb segítségre, feszülten várva minden cselekvésre alkalmas pillanatot s kétféle terv között ingadozott lelkében, nem tudva, hogy egyenesen István ellen menjen-e vagy a székelyek felé, akiknek elpártolása a vajdától nagyban növelte volna mind az ő bátorságát, mind seregének erejét. Ezeket sokféle módon igyekezett magához csalogatni, számtalan ígérettel töltve meg a fülüket: ők azonban nem lévén biztosak a dolog kimenetelében, ámbár lelkükben Békessi felé hajlottak, nehogy azt mondassák, hogy esztelenül pártoltak el a vajdától, megüzenték neki, hogy Békessi mellőzésével készek neki segítséget vinni, ha régi szabadságukat, melyet János király alatt lázadásuk miatt elvesztettek, hajlandó visszaadni. De Báthori, minthogy mikor kevéssel azelőtt meghagyta nekik, hogy az ország többi lakóival együtt fegyveresen jöjjenek hozzá, vonakodtak ezt megtenni, nem bizott bennük s azt felelte, hogy nem illő, hogy nem emlékszenek sorsukra és a törvényes fejedelemnek törvényeket akarnak előírni azok, akiket már egyszer joggal és méltán leigáztak s inkább kegyeit kellene kiérdemelniök szolgálataikkal, mint a szabadságot követelni, amelyet a múltban felség-sértés bűne miatt elveszítettek. Ezért jogtalan követelésüknek nem enged, sőt, ha Isten kedvez dolgainak, gondja lesz rá, hogy több fájdalomuk, mint örömük legyen ebből a hitszegésből. Ezeket hallva a székelyek csak annál lelkesebben özönlenek Békessihez, aki megírta nekik, hogy Miksa császártól szabadságukat megújító okmányt hoz számukra, csak csatlakozzanak hozzá. Mindenkinnek az volt a véleménye, hogy nem csekély eredménnyel járt volna, ha minden késedelem nélkül Tordáról egyenesen Gyulafehérvárra megy és a katonákkal, ágyúkkal és hadieszközökkel kellőképen még föl nem szerelt vajdát megtámadja. A következő két napon mindkét vezér, táborában, egyik Tordán, másik Gyulafehérvárott a katonák számbavevésével és a hadi szükségletek előkészítésével volt elfoglalva. Itt mig a vajda már négy napja vár segítségre, sok nemes özönlik hozzá: mások viszont, akik nem jó szemmel nézték a vajda uralmát, ugyan-

ekkor, kiki a maga csatlósaival, Békessihez csatlakoztak. Az ő serege ezekkel megnövekedve akkora lett, hogy Báthori vajda előtt joggal látszhatott volna félelmetesnek, ha ő félelmet s nem bátorságot vitt volna a háboruba.

Igy valamennyire meggyarapodott seregével a vajda Gyulafehérvárról elindulva Torda felé veszi útját, hogy elébe menjen Békessinek és megtudja, mit szándékozik tenni. Alig ért Tövis városához (amely egy mértföldre van Gyulafehérvártól), egy szembejövő kém jelentette, hogy Békessi is ugyanaznap elindult Tordáról, de vagy nem bizva erejében, vagy valami más okból kifolyólag, nem egyenes irányban halad, hanem balra kanyarodva, letérve a fehérvári utról a Crisola folyó tulsó partja mentén (a magyarok Aranyosnak hívják, mert fővényében aranyport lehet találni), amely Torda alatt folyik, Vásárhely felé a Maros folyóhoz irányította útját, amerre a székelyek vidéke van. Ez a hír, bár látszólag örvendetes volt, – voltak ugyanis, akik a csüggedő és magában nem bizó Békessi kitérését félelemre magyarázták, – mégis legalább annyi aggodalmat, mint bátorságot ébresztett a vajdában. Mert jóllehet Békessi már most is fölülmulta seregével Báthori vajdát, a kétes győzelmet biztossá akarva tenni, elhatározta, hogy nagyobb segédcsapatokkal növeli erejét s azért fordult Székelyország felé, hogy a pártos székelyek ígért csapata csatlakozzék hozzá. És már a falvakból és városokból, aki utba akadt és alkalmas volt a fegyverviselésre, ha nem akarta és vonakodott is, kényszerítette, hogy álljon be seregébe. A saját költségükön katonáskodó nemesek közül is azokat, akik habozásuk miatt, vagy valami akadálytól késleltetve még nem indultak el a vajdához, erővel kényszerítve seregébe vonta. Ezen a napon Békessi a Maros folyónál állt meg Kutyalva táján, nem messze Radnóttól, a vajda pedig Enyed városánál a tinódi mezőn.

A következő napon Békessi a hasonló nevű folyóról elnevezett Nyárádtó faluhoz ért, a vajda pedig Kocsárdra. Itt egész seregét késő éjjel, nem tudni miért, olyan páni félelem és rémület zavarta meg, hogy kis híjja volt, hogy valamennyien szerteszét nem futottak, míg végre a vajda és a vezérek szavaira lecsillapodott a zavar és rémület. Innen a vajda Hadrévre vonult (ahol a Marosba ömlő Aranyost gázló vágja át), Békessi pedig előző táborhelyén maradt, várva a székelyek érkezését. Jött is oda 2000 lovas, gyalogos pedig még több, Andrásí Péter vezetésével. Báthorihoz is csatlakozott aznap a budai pasától Gyerőfi Jánossal török lovasok erős csapata, egyuttal

Báthori Kristóftól Várad környékéről és Várad őrségéből nem megvetendő csapat Géczi János vezetésével, aztán a havaselvi vajdától 200 könnyű fegyverzetű katona. A vajda tehát (míg Békessi előbbi táborában maradt), másnap táborával a Maros innenső partja mentén haladva, egyenesen Békessi felé irányította seregét, avval a szándékkal, hogy ha őt ugyanott találja Nyárádtónél, ahol már három napja táborozott, vele szemben az ellenkező oldalon üt tábor; de Békessi, mintha valaki elárulta volna neki Báthori szándékát, hogy inkább szembe fordulásal élessze az övéi önbizalmát, mint hátat fordítva és kerülő utakon járva csökkentse, ugyanaz nap mindjárt hajnalban egyenesen a vajda elé ment; s mikor Radnót mellett ment el, Kendi Ferenc és Gábor vára mellett (akik közül az egyik, t. i. Gábor, Békessihez pártolt, a másik pedig, Ferenc, hű maradt a vajdához s ez ennek, az pedig amannak a táborában harcolt), annyira szinte szemtől-szembe kerültek egymással, hogy mindkét sereg csatasorát látni lehetett, csak a Maros folyó folyván el a kettő között, s fosztva meg őket az összezapás lehetőségétől; Báthori seregéből azért többen részben uszva, részben gázlót találva átkeltek és zavarták Békessi seregét. Köztük a később erényével a legfőbb tisztségeket elérő Székely Mózes [a későbbi fejedelem] érdemelt ki bátorságával nagy dicséretet, mikor átkelve a folyón, társaival az ellenség sűrű soraira támadt s néhányat megölve sértetlenül tért vissza övéihez; Békessi katonái azonban bátorság helyett egykedvűséget mutatva még könnyű harcra sem bocsátkoztak a csatározókkal, s még a Mózes által rajtuk esett sérelmet sem torolták meg. Báthori tehát a helyhez alkalmazkodva ágyúiból tüzes golyókat kezdett az ellenségre löni, hogy helyéből elűzze, vagy legalább valami kárt okozzon neki; de semmi jelentősebb eredményt nem ért el. Ezért ideiglenesen abbahagyva ezeket, Dátosnál állapodott meg, ahol a hely a legbiztosabb volt a táborozásra és a legalkalmasabb az átkelésre; Békessi ellenben a Dátostól fél mérföldnyire levő Radnóra vezette vissza seregét. Ennyire voltak a táborok egymástól, mikor Báthori vajda a következő napon (előreküldve néhány csapat könnyűfegyverzetű katonát, hogy az ellenség táborához lovagolva harcot kezdjenek s ő ezalatt a nehezebb fegyverzetű csapatokat a málhákkal átszállithassa), részben gázlón, részben hajóhidakon és összeszedett csónakokon mindenestől átkelt a Maroson. Békessiek, végzetes gondatlanságból, engedték, hogy a harc megnyerésének nagy lehetőségét kiragadják a kezükből; senki nem

kételkedett ugyanis benne, hogy Báthori nagy vereséget szenvedett volna az átkelésnél, ha a folyó által megosztott csapatain, okosan élve a homlokán dushaju, tarkóján kopasz alkalmommal, hirtelen támadással rajtaütöttek volna, mert minden történésben az alkalomnak nagyobb szerepe van, mint bármi másnak, a pillanatnyi alkalom, ahogy sokszor a legnagyobb dolgokban a siker szülője, így gyakran a végső romlásé, ha nem ragadják meg okosan és ügyesen; nincs minden a szerencse kényére bízva, sok dologban mi magunk vagyunk a nagy bajok okai, ahogy Békessiekkel is történt, akik, míg merő hanyagságból olyan dolgokkal töltik az időt, amelyek nem érték meg a késedelmet, ezalatt Báthori átkelve a folyón, előttük üt táborot, s kezdi felállítani ellenük csatasorait, amennyire az idő engedte, mindent a maga helyén és rendjében: az össze-csapásra elkészített mozsarak oldalán sűrű gyalogos- és lovascsapatok váltakoznak; a kocsikat és más eszközöket a tábor végében helyezi el; a szárnyakra mindkét oldalt erős és kitartó előharcosokat csoportosít. A főmozsármester a firenzei Cinna Rafael volt, mesterségében jártas és buzgó férfi (később az orosz háborúban is hű szolgálatokat teljesített az akkor már lengyel királynak), akinek hűségében és ügyességében nem kételkedett ugyan a vajda, de mégis nemcsak figyelmét és szemét irányította a mozsarakra, hanem olykor maga is tevékenykedett, elhelyezte, lövésre beirányozta, maga szabta meg és mutatta meg, hol, mikor, milyen rendben kell elsütni őket, egyformán ellátva a vezér és a közkatona teendőit. Így Báthori lassu lépésben előretolva táborát, közelebb vitte az ellenséghez csatasorait s a nyílt mezőn alkalmat adott a csatára. De Békessiek látva, milyen erős Báthori seregének hadi felszerelése, nem mertek szentől-szembe összecsapni vele, s mikor nem késett sokáig a mozsarak megdördülése sem, az egész sereg, megőrizve, amennyire lehetett, a hadrendeket, visszavonult. Ugy látszott, szándékosan csinálják ezt, vagy hogy Báthoriékat a harcra alkalmatlanabb helyre vezetve, csapdába csalhassák, vagy hogy míg azok csatára és zsákmányra éhesen üldözik a menekülőket, elvonják őket a mozsaraktól és a gyalogosok fegyveres csapataitól, s mikor már távol vannak, megfordulva szétszórják és egyenként megölik őket. De minthogy a természettől kiváló szellemeket a válságos helyzet óvatossá teszi, Báthori is, nem kevesebb haditudással, mint bölcsességgel, átlátva szándékukat, legkevésbé sem engedte magát csapdájukba csalni. Ezért meghagyta vezéreinek, hogy

kiki maradjon a maga helyén, ne igyekezzenek helyi zavarokat támasztani, hanem lassu menetben vonuljanak előre s éberén várjanak a kényszerítő alkalomra: így követte Békessiéket, de mivel sem azok a hátrálást, sem Báthoriék csatarendben való üldözésüket nem hagyták abba, a nap már lemenőben lévén, a csata eldöntése a következő napra halasztódott. Hogy mégse legyenek egészen tétlenül, messziről kilőtt mozsaraikkal zaklatták Békessi táborát, de viszonzatlanul: Báthori néhány csapatot is küldött ki, hogy az ellenséget csatára csalogassák, de könnyű csatározások után döntés nélkül távoztak, inkább kényszerből, mint kedvük szerint, mert a kedvezőtlen helytől akadályoztatva, egyenlőbb feltételek közt akarták a csatát eldönteni.

A következő napon tehát, amely vasárnap volt, Báthori az ellenség ellen indul, s azok sem haboznak a távolból szembe szállni vele. Mivel pedig a terep a gödrök miatt egyenetlen volt és sem a mozsarakat (amelyektől egyébként egy lépésnyire sem akart eltávozni), sem a hadrendeket nem lehetett úgy előretolni, ahogy el voltak rendezve, Báthori jónak látta helyben megvárni az ellenséget; de mikor látja, hogy az sem akar feléje közeledni, a nagyobb mozsarakat a málnákkal, markotányosokkal és tábori szolgálkkal hátrahagyva, seregét egyenesen ellene vezeti: ezt látva Békessiék inkább lábuktól, mint kezüktől kértek segítséget s néhány embert hátra rendelve, hogy az üldözők támadását feltartóztassák, egészen Alárdi Ferenc Kerelőszentpál nevű erődjéig vonultak vissza, a Maros mentén, gödrös és mocsaras volta miatt nehezen járható helyen, ahol annyira ki voltak téve Báthoriék támadásának, hogy úgy látszott, inkább a szükség, mint a szabad akarat irányította elhatározásukat. Volt Szentpál mellett egy a cserjésből a Maroson átvivő töltés, ahol a patak medre megszűkülve vad vizesésben zuhant le az őrlőmalmokhoz s hajtotta a kerekeket, ezen át tervezték a menekülést Békessiék, ha valami emberi dolog történnék velük s a győzelem reményét elvesztenék. Itt érte utol őket Báthori s miután Székely Mózes vezetésével néhány lovascsapatot és a gyalogos testőröket (akiket ruhájukról kék darabontoknak neveztek s akik a többiek közül messze kiváltak) előre küldte, hogy megnyissák a csatát, igen heves ütközet keletkezett. Békessiék olyan bátran harcoltak, hogy úgy látszott, megfutamítják Báthori csapatait; de Gyulafi László nagyobb csapattal támadást hajtva végre s betörve az ellenséges tábor közepébe, hősies küzdelemben nagyszerűen

megujította a harcot s nem szűnt meg szorongatni amazokat, míg egy részüket ki nem mozdította állásaiból s így végre győzött a félelem a szégyenérzet felett és Békessi lovasai és gyalogosai azon a részen egyaránt megfutamodtak. De hátra volt még az erősebb falanx a sereg oldalán, ahol Békessi állt csaknem az összes pártütővel; mikor Báthori ellenük indult, a vitézségnek semmiféle tanujelét nem adva tüstént szerteszét, ki merre tudott, futásnak eredtek s egyenesen a Maros fent emiített töltése felé tartottak; de növelte a pusztulást a nedves és lápos hely, ahol míg egymás hegyén-hátán rohannak, sokakat, akik nem is sebben vagy ellenséges fegyvertől érve, besüppedtek az iszapba, eltaposnak. A sereg harmadik része látva társai ilyen vereségét, egymást buzdítva négyszer rohant rá bőszen Báthoriékra, de mindannyiszor visszaveretve végül mindnyájan hanyatt-homlok rendetlen futással a Maroshoz rohantak; akik pedig nem fértek a töltésen, a Maros örvényeibe zuhanva pusztultak el: kevesen, akikhez kegyesebb volt a szerencse, úszva átjutottak, de még így sem menekültek meg, mert miután majdnem dél felé, 10 órakor vége volt a harcnak, a győztesek még késő estig fogdosták, ölték és mészárolták a kóborlókat és menekülőket. A törökök nagyszámu ellenséges foglyot és zsákmányt szerezve, nemsokára visszatértek oda, ahonnan hívták őket.

Báthori vajda első haragjában Barthokovith Jánost, Zádorlakai Györgyöt, Barcsai Gáspárt, Szakács Miklóst és Darolczi Jánost felakasztatta s egyuttal közzé tette, hogy senki se merje megtartani a lázadók javait, különben ugyanúgy fognak bűnhődni, mint azok. Mikor Békessi romlásának híre Kolozsvárra érkezett, a nép és a mesteremberek közül gyülevész fegyveres ifjancok törtek ki a városból, hogy a menekülőknél útját állják, de a futók csapatával találkozva, Békessi hívei összeszedték magukat, életüket védelmezve, erősen lövöldözni kezdtek rájuk s néhányat, akik veszedelmes közelségbe jutottak, megöltek, míg a többi megszaladt. Futásukat az üldöző Báthori-pártiak közeledése meggyorsította.

Maga Békessi túlélve a szégyenletes vereséget, gyáva futással néhány magyarországi és erdélyi főúrral együtt a Nagyszamos mellett fekvő Bethlen várába ment (ahova az összeesküvők nagy része, mint biztos és megerősített helyre, minden értékes holmiját összehordta), onnan pedig hatodik vagy hetedik évében levő Gábor fiát (akit Báthori vajda Fogaras elfoglalása után ide küldött át neveltetni nagybátyjához. Ha-

rinai Jánoshoz), magával vive, sebtében összecsomagolva, amit kiki az idő rövidségéhez képest a nyomukban lévő győztes ellenség elől elvihetett, alig fél órát pihelve a futásban, hajnali szürkületkor folytatta a menekülést s uttalan utakon és erdő-kön át Szatmárra érkezett; magában ő is átkozta a szerencsétlen csatát és a dolog kedvezőtlen alakulását, de a katonákra és vezérekre háritotta a felelősséget, hogy mivel részben önként követték őt, részben kérésére csatlakoztak hozzá, s inkább lelkesedésükben, mint megfontolva mentek a háboruba, makacsak voltak és nem igen hallgattak a szóra, parancsait és rendeleteit semmibe vették. Mikor Báthori vajda nyomon követve a menekülőket, Bethlen várához érkezett, az őrség biztos helyre menekült s így a kastélyt ellenállás nélkül kerítette hatalmába; a kincsek, amiket itt hagytak a pártütők, részben a vajda kincstárába kerültek, részben a katonák fosztogatása folytán szétszóródtak. Ez volt a vége Békessi vállalkozásának. Mikor az övéinek ekkora vereségéből kevesekkel Szatmárra érkezett, a vállalkozás szerencsétlen kimenetele miatt őt kezdte mindenki nyíltan és titokban rágalmakkal mardosni, mint emberei cserbenhagyóját, szélhámost, menekülő csavargót, katonák gyilkosát és elárulóját vádolni. Egyesek elveszett gyermekeiket, mások testvérüket, szülőjüket, férjüket, rokonukat, vagy barátait és katonáik vesztét siratták: s akiket csak érintett valamennyire a szerencsétlen háború, egyedül neki rótták fel bűnül s őt vádolták minden elszenvedett csapásért. Annyira fellángolt mindenkiben a gyűlölet, hogy nemcsak vagyona, amelytől megfosztották, hanem élete is, úgy látszott, komoly veszélyben forog. Hogy ezeknek a vádaknak és átkoknak a tüzéből valamennyire kikerüljön, Kassára ment s ott sokáig vendégként húzta meg magát; Ruber János, a kerület királyi helytartója is ellensége lett az elszenvedett vereség miatt, ahogy gyakran a szerencsével az emberek hajlandósága is megváltozik. Mivel pedig emiatt ott sem rejtőzködhetett volna sokáig, Ungvárra ment, s ott végre a nemes Sárkándi család egy tagját feleségül vette.

Báthori vajda, miután a nemrég Erdélyből eltávozott Békessit leverte, az ország belső pártoskodásoktól felkavart állapotán segíteni akarva és az összeesküvőket megbüntető augusztus 8-ára Kolozsvárra országgyűlést hirdetett, gondoskodott róla, hogy senkinek ne kelljen itt cselből tartania s megígérte, hogy azok ellen, akiket a Békessivel való titkos vagy nyílt összeesküvéssel vádolnak, csak a törvények szerint fog eljárni.

Eljőve tehát az országgyűlés napja, mikor a lakosok lelke még forrott a befejezett háborutól, s az új jogtalanságoktól, melyek őket ennek a háborúnak a viharában érték, az ország Karai és Rendjei nagy számban összegyűlvén Kolozsvárra, Báthori vajda a tanácsban a következő beszédet mondta: «Kiváló férfiak, egy faja sem gyűlöletesebb a büntetésnek, mint az, amellyel hozzánk-tartozókat kell sujtani. Mert ki ne átkozná azt a családfőt, aki fiára, testvéreire, vagy valakire a háziak közül halálos büntetést ró ki? Márpedig, ami az atya a családban, az az uralkodó az államban. De ki türhetné, hogy az istentelen fiu, apja, életének adója ellen fegyvert fogjon, vassal támadjon életére annak, akinek még sirját sem sértheti meg anélkül, hogy súlyos bünt ne kövessen el? Nem az őszinte igazságosság tiszta és világos eszméjét követjük-e hát, nem a köz javát tartjuk-e szem előtt, ha ezekre az elvetemült latrokra olyan bűnhődést kívánunk, amilyent az isteni és emberi jog méltányossága követel? Békét kötöttünk a török ellenséggel, de hogy az ne tartson örökké, ezek a náluk sokkal kegyetlenebb ellenségek szakították meg. Azt a nyugalmat, amit azok barátságából engedtek nekünk, ezek ellenségeskedésükkel megháborították. Azok a legnagyobb szivességgel ellenségből barátaink lettek, ezek a legnagyobb bűnnel barátainkból gyűlölködő belső ellenségeinkké. Senki sincs közületek, aki ne tudná, hogy Isten kegyelméből uralkodó elődeinknek, különösen pedig Jánosnak, hányszor törtek életére az övéi, méreggel, bérgyilkosok és lázadók által, az ellenséggel kötött titkos szerződéssel, hamis ígérekkel és annyi más csellel. Az isteni gondviselés épségben megtartotta őt, ameddig akarta, s az ilyesfajta bűnös kísérleteket, nehogy a haza romlására legyenek, meghiusította. Ki olyan szelid, ki türí annyira a jogtalanságokat, hogy ne tartsa ezeket súlyos büntetéssel megtorlandóknak? S ámbár ezek a rablóvezérek inkább az én elvesztésemre fegyverezték fel azt az egész csöcseléket, mégis inkább az államnak érdeke, mint nekem, hogy ellenük eljárjunk; hiszen az én életem csak egy embernek az élete s most Isten kegyelméből sértetlen, de az államra tartozik, hogy ezután ne kíséreljenek meg ilyesmit, mert abból a mostaninál sokkal nagyobb baj támadhat. És én valóban, nagytekintélyű tanács, sohasem szoktam (ti vagytok a tanuim) emberek lemészárlásával szerezni meg életem biztonságát: mindig inkább akartam jogtalanságot szenvedni, mint elkövetni. Ezért most sem rendelném el a bírói vizsgálatot, ha a mindenfelől ellenségektől körülvelt országunk érdeke nem

kényszerítene, hogy elálljak régi szokásomtól s ha ezek a gyűlöletes ellenfelek, sőt ellenségek, vagy inkább hazaárulók szelidségemet és türelmemet jogos bosszúállásra nem ingerelték volna. Fájdalmas dolog esküdt ellenségektől körülvéve lenni, de sokkal fájdalmasabb, ha az alattvalók, a bizalmasok, a háziak törnek valaki ellen; az ő hűtlenségüket annál szigorubban kell büntetni, minél bűnösebben szegik meg a hűséget, amelynél semminek sem szabad előbbrevalónak lenni az ember számára. Joggal tartották a régiek, hogy keményebb büntetéssel kell sújtani az ártalmas polgárt, mint a legelkeseredettebb ellenséget. Mivel ez így van, jogot és méltányosságot ismerő urak, a ti feladatotok lesz, ezeknek az összeesküvőknek a bűnét is a törvények és igazság zsinórmértéke szerint mérlegelni, az egész ügyet kivizsgálni s a vizsgálat után ítéletet hozni; a végrehajtást bízátok énrám.»

Miután a vajda így befejezte beszédét, a bilincsekbe vert vádlottakat az emelvény elé vezetik, hogy adják elő, ha valamit mentségükre fel tudnak hozni. Ők, mielőtt a birok kimondták ítéletüket, többek között, amiket bűnük enyhítése végett előadtak, mindenekelőtt azt hozták fel erős érvül a halálbüntetés elhárítására, hogy legkevesbbé sem méltányos, hogy az ítéletet a bírók kényük szerint hozzák, hogy ilyen főbenjáró ügyben ugyanazok a bírók, akik a vádlók is, s fonák módja a törvényszéki vizsgálatnak, hogy abban az ügyben, amelyet ellenfelei már azelőtt előítéletből kárhoztattak, most ugyanők ítélkeznek az elszenvedett sérelmek miatti gyűlölettől és haragtól még lángolva, persze csak színleg, hiszen bosszura szomjazó lelkükben már régen marasztaló ítéletet hoztak. Ezért Magyarországból vagy Lengyelországból kellene bírókat kiküldeni, akik előítélet nélkül és minden gyűlöletet vagy irigységet félretéve, magát a bűnt vizsgálják, ha egyáltalán van; biztos helyet, biztos törvényt, biztos törvényszéket és megbízható bírókat kell keresni, hogy az ügy lefolyása a jog és méltányosság szerint történjék. De mivel úgy látszott, hogy mindezekkel csak az ítéletet akarják hosszas húza-vonával halogatni, javaslataikat a bírók egyhangulag elvetették, azt mondva, hogy itt nincs semmiféle más igazságszolgáltatási fórum, a külföldi birok pedig az ország Karainak és Rendjeinek tekintélyét csökkentenék. Miután így határoztak, a véleményadás teljes jogát az ország Karaira és Rendjeire ruházták, hogy ők határozzanak a vádlottakról. Mig így mindkét részről hosszas vitákkal folyt az ügy, végre véleményadásra kerülve a sor, egyetlen eltérő

szavazat nélkül kimondták, hogy a vádlottak, akiknek büne az ő tanuságuk, alapján sem kétséges, hazaárulásban vétkesek, s fej-, jószág- és minden vagyonuk egyszer s mindenkor elvesztésére ítélték őket. Sokáig tárgyaltak és vitatkoztak róla, vajjon öröklött birtokaikat, feleségük és gyermekeik javait elkobozzák-e; méltánytalannak látszott ugyanis, hogy bárkit más büne miatt megfosszanak törvényes örökségének birtokától, s hogy a szülő vagy férj büne átszálljon a gyermekekre vagy a feleségre is; ez nemcsak az emberi törvényekkel, hanem az isteniekkel is ellenkezik; ezek azt parancsolják, hogy kiki lakoljon a maga bünéért, s nem kérik számon a fiuktól az apák vétkeit. De bármit is mondtak ellene, tartotta magát az a vélemény, hogy mind a távollevő, mind az elfogott elítéltek minden javát teljes egészében a kincstárnak kell beszolgáltatni, ki kell sajátítani s soha többé nem szállnak vissza az örökösökre. A jognak ez a szigorúsága a magyar törvények bizonyos pontjaiból folyt, amelyeket Magyar- és Erdélyországban alkalmaznak. Néhány történetíró azt írja, hogy a főjegyző, mikor ezt a határozatot felolvasta, a törvény kegyetlensége miatt sírva fakadt.

Ilyen határozatokat hozva néhányat a fejvesztésre ítélték közül, mint Pókai Jánost (kinek testvére volt Péter s kis hujja volt, hogy mindketten el nem veszték, de mikor szerencsétlen anyjuk könnyeire és könyörgéseire Báthori vajda megengedte, hogy egyiket a kettő közül, amelyiket akarja, kivonja a halálbüntetés alól, az, minthogy mindkettőt ugyanugy, ugyanolyan érzéssel szerette, rokonaira és barátaira bizta a választást, nehogy ő maga vesse egyiket vagy másikat a hóhér kezébe; az ő döntésük szerint János, az idősebb, fejével lakolva, megmentette öccsét, Pétert), Kabos Farkast, Bogáthi Gáspárt, Barcsai Miklóst, Csanádi Jánost, Ósi Miklóst, Csányi Miklóst, s rajtuk kívül még kettőt, akiknek a nevét nem tudtuk kikutatni, augusztus 8-án reggel 8 óra körül Kolozsvárt a vérpadon kivégeztek, nem használt semmit a haragtól felbőszült Báthorinál a barátok és rokonok könyörgése; testüket a lefejezés után a vajda parancsára egészen délután 3 óráig temetetlenül hagyták ott, akkor végre a városban, a huspiac mellett, eltemették. Ugyancsak Kolozsvárott a székelyek közül, akik az összeküvés fejei voltak, több mint harmincnégynek orrát és fülét levágták, Szamosfalván 34-et felakasztottak; a vajda azt mondta, hogy azért kellett ennek történni, hogy okulásul szolgáljanak az utókornak: akik szabadságukat akarják elnyerni,

nem a fejedelem hatalmának kisebbitésével kell elérniök, hanem a hazának tett kiváló szolgálatokkal kiérdemelniök.

Eközben összehordják az elítéltek hatalmas vagyonát, arany- és ezüst edényeket, értékes ruhákat, fényes lószerszámokat, s más hasonlókat és a főurak jelenlétében elhelyezik a vajda lába elé, akinek arcán látszott, hogy ha bárki ezekből a holmikból kért volna, legkevésbé sem tagadta volna meg; de minthogy senki az előkelők közül nem kért semmit, odahivatta a katonatiszteket és a legjobb katonákat, s elrendelte, hogy kinek mire szüksége van, vigye el magának; ezek hallgatva a szóra, késedelem nélkül sokat szétosztottak maguk között. A többi elítéltet, akik valamely méltánylandó okból megmenekültek a fejesztéstől, bilincsbe verték és sokáig börtönben tartották; később Báthori kegyessége folytán, enyhébb bánásmódban részesültek. Ezenkívül sokan, akik száműzetésbe menve mentették meg életüket és Magyarországra menekültek, mikor idővel megenyhült Báthori haragja, kegyelmet kaptak. Közülük Báthori különös kegye jutott Patócsi Gergelynek és Alárd Ferencnek; ez ugyanis, mikor már egy ideje Magyarországos bujdosott, Mágocsi Gáspár (egy magyar főúr) buzgó közbenjárására Báthorinál, a már lengyel királynál, kegyelmet és bocsánatot nyert (minthogy kiderült, hogy ifjui hevében került a pártütők oldalára), s várát, Szentpált visszakapta, bár egyéb javai részben a háborus károk, részben a kisajátítás következtében elvesztek; amannak is elengedték Báthori kegyességéből a halálbüntetést s visszakapta javai egyrészét, amennyi, ha nem is őrizhette meg belőle ősei méltóságát, jelen sanyaru helyzetében elég volt élete fenntartására; de néhány év múlva ifjúsága virágában meghalt s a dicső Patócsi-család férfi-ága halálával letűnt. Kendi Gábor is engedélyt kapott az Erdélybe visszatérésre testvére, Ferenc révén, s javainak jórészét is visszakapta. Hasonló kegyben részesült Bornemissza Boldizsár is.

Minthogy ekkor hamarjában az elítéltek összes javaira vonatkozó határozatot nem lehetett végrehajtani, leginkább azért, mert a következő évben Báthori Istvánt Lengyelország trónjára hívták meg, testvére, Báthori Kristóf alatt, aki Erdélyben az ő utódja lett, fejezték be véghezvitelét.

Békessi Gáspár, Miksa halála után, szerencséje jobbrafordulásának minden reményétől megfosztva, mikor látta, hogy az isteni hatalom kiváló kegyességéből Báthori Lengyelország királya lett (Báthori Kristóf járva nála közbe, kérte, hogy

bocsásson meg neki, Lánckorona várát adja neki, fiát pedig a nemes tudományok tanulmányozására unokaöccsének, Báthori Andrásnak adja társul, s mivel magában a királyban is győzött a felháborodás felett a kegyesség, a harag fölött a szelidség, s így könnyen engedett), Magyarországból Lengyelországba járult ő elé, s lábához borulva azt mondta, hogy sem mire sem vágyik jobban, mint hogy akinek, mint győztesnek a hatalmát érezte, ugyanannak, miután diadalmaskodva, megszokta száni a legyőzötteket és kegyesen bánik alattvalóival, jóságával élhessen. S könyörgése nem is volt eredménytelen, mert István király igazi királyi erénynek tartva, hogy a könyörgőknek és vétkeiket bevallóknak megbocsásson, s hogy kegyébe visszafogadja őket, azonkívül emlékezve a régi mondásra: «Erősebb az, aki saját magát, mint aki a legerősebb várát legyőzte: ennél magasabban nem is járhat az erény», úgy gondolta, hogy nincs fényesebb és nagy királyhoz illőbb győzelem, mint sajátmagát legyőzni, ezért nemcsak visszafogadta bizalmába, hanem bőkezűen is bánt vele, vagyonnal és tisztségekkel gyarapította, mintha soha nem érte volna őt részéről sérelem, vagy joggalanság. Békessi őszintén igyekezett is élete végéig a király kegyére érdemesnek mutatkozni, s ezért napról napra nagyobb tanujelét kapta szeretetének.

Kristóf, Erdély vajdája, bátyjának Báthori Istvánnak, Erdély királyának, mikor az három éven át az oroszokkal háboruskodott, néhány száz lovat küldött, a mozsarak és más felszerelések szállítására, majd aztán viszonzásul gyalogosokat és egy teljes lovas-sereget; a királynak ebben a vállalkozásában sok kitűnő erdélyi férfiú is résztvett, mint Békessi Gáspár és öccse, Gábor (aki Pleskov város ostrománál elesett), Sibrik Gáspár, Székely Mózes, Veselényi Ferenc, Borbély György, Kállai János, Balog Barabás (ez is elesett az ostromnál), Bornemissza János (a magyarok között főtüzmaster volt), Vadász Mihály (sok csatában bátran harcolt, harc közben golyó találta el), Rácz Péter, Lázár István, Károlyi István, Király Albert, Kende Péter, egy kitűnő ifju (ez is elesett az ostromnál), Dericsényi Tamás, Kerekes Mátyás és mások, akik vitéz tetteikkel (Heidenstein Reinold lengyel történetíró tanúsága szerint) a magyar névnek nagy dicsőséget szereztek.